

JACEK TRZEWIK, TOBIASZ SERAFIN

In dubio pro milite? Regulacja prawna testamentów wojskowych na tle projektowanych zmian legislacyjnych

In dubio pro milite? Legal Regulation of Military Wills Against the Background of Proposed Legislative Changes

In the Polish legal system, a military will is a special form of will. Its validity is subject to the fulfillment of several formal conditions, including subjective and temporal conditions, which are generally regulated by Article 954 of the Civil Code. The legal delegation provided for in this article was implemented by the decree of the Minister of National Defence of January 30, 1965, which introduced four forms of military wills. However, the regulations adopted more than half a century ago do not meet the needs of modern society. For this reason, a government project has recently been prepared to amend the law of succession in order to respond to current social needs and to eliminate or at least reduce the risk of negative events in the legal system. A critical assessment of this project is the subject of this study.

JACEK TRZEWIK, doktor nauk prawnych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, ORCID – 0000-0002-6462-6294, e-mail: jacek.trzewik@kul.pl

TOBIASZ SERAFIN, magister prawa, Uniwersytet Rzeszowski, referent prawny kontyngentu RP w Kosowie, ORCID – 0000-0002-3880-2514, e-mail: tobiaszserafin@o2.pl

SŁOWA KLUCZOWE: dziedziczenie, forma testamentu, testament wojskowy, kodeks cywilny

KEYWORDS: inheritance, form of testament, military will, civil code

1 | Uwagi wprowadzające

Wprowadzone przez ustawodawcę przepisami kodeksu cywilnego^[1] regulacje odnośnie wymogom stawianym formie czynności prawnych odnoszą się do wszystkich czynności prawnych w ujęciu technicznym, w tym także sporządzenia testamentu. Dotrzymanie ustawowego wymogu co do formy tej szczególnej czynności prawnej dokonywanej wszak na wypadek śmierci ma niewątpliwie walor nie tylko naukowy, ale przede wszystkim praktyczny. Bezpośrednio wpływa bowiem na jej ważność oraz warunkuje skutki, jakie wywoła ona w obrocie prawnym.

Jednocześnie dynamiczne przemiany współczesnego świata, a zwłaszcza postęp naukowy i technologiczny, wymuszają dokonanie niezbędnych zmian nawet w najbardziej stabilnych segmentach regulacji prawnych, w tym także prawa spadkowego. Wprowadzenie stosownych, a co ważniejsze skutecznych zmian legislacyjnych, stanowi istotne wyzwanie dla polskiego ustawodawcy. Proces ten wymaga bowiem uwzględnienia w treści projektowanych zmian nie tylko założeń dotychczas obowiązujących konstrukcji prawnych czy aktualnych potrzeb społeczno-gospodarczych, ale również podstawowych uwarunkowań wynikających wprost z rodzimej tradycji prawnej i dorobku sądowego oraz piśmienniczego. Częstokroć prawidłowe ukształtowanie nowelizowanych regulacji wymaga także poszukiwania historycznego czy komparatystycznego ich uzasadnienia.

Na tym tle jako niezwykle aktualne wyzwanie dla krajowego ustawodawcy jawi się weryfikacja przyjętych przed ponad pięćdziesięciu laty, a przez to stosunkowo zastanych i nieadekwatnych do współczesnych wymagań unormowań dotyczących dopuszczalnych form sporządzenia testamentu. Wobec licznie formułowanych w tym zakresie doktrynalnych postulatów *de lege lata* i wniosków *de lege ferenda*^[2] potrzebę zmian rzeczo-

¹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1360 – dalej k.c.

² Pośród wielu zob. Konrad Osajda, „Wpływ rozwoju techniki na uregulowanie formy testamentu. Rozważania ‘de lege ferenda’” *Rejent*, nr 5 (2010): 50-67; Mariusz Załucki, „Współczesne tendencje rozwoju dziedziczenia testamentowego – czyli nie tylko o potrzebie wprowadzenia wideotestamentu do nowego kodeksu cywilnego” *Roczniki Nauk Prawnych*, nr 2 (2012): 23-52; Maciej Rzewuski, „Testament sądowy – propozycja nowej formy rozrządzenia mortis causa” *Rejent*, nr 10 (2013): 120-124; Bartosz Kucia, „Testament elektroniczny – aktualne tendencje w wybranych systemach prawnych”, [w:] *Rozprawy z prawa prywatnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Wojciechowi Popiołkowi*, red. Monika Jagielska, Ewa Rott-Pietrzyk,

ných regulacji dostrzegł także sam legislator, czego efektem jest uwzględniony w wykazie prac legislacyjnych Rady Ministrów projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (UD448)^[3]. Jego założenia ogniskują się wokół szerszej problematyki form szczególnych testamentu. W obliczu trudnej sytuacji politycznej, a zwłaszcza rosyjskiej agresji na Ukrainę, szczególną wagę przyznać jednak należy uwzględnionej w projekcie kompleksowej regulacji testamentów wojskowych. Ocena proponowanych w tym zakresie rozwiązań, dokonywana w szczególności z punktu widzenia ich konstytucyjności czy kompleksowości unormowań, stanowić będzie przedmiot dalszych rozważań.

2 | Ogólne uwarunkowania sporządzania testamentów wojskowych

Uznanie formalnego charakteru czynności prawnej sporządzenia testamentu, warunkującego jego ważność i skuteczność zależnie od ścisłego dotrzymania wymogów związanych z jego treścią czy formą^[4], znajduje swe uzasadnienie w konieczności wzajemnego pogodzenia wielu

---

Maciej Szpunar (Warszawa: Wolters Kluwer, 2017), 1177-1192; Mariusz Załucki, *Videotestament. Prawo spadkowe wobec nowych technologii* (Warszawa: C.H. Beck, 2018); Jacek Trzewik, „O formie testamentu na tle regulacji rozporządzenia eIDAS” *Państwo i Prawo*, nr 10 (2019): 76-90; Renata Świrgoń-Skok, „Wpływ nowych technologii na zagadnienie form testamentu w polskim prawie spadkowym” *Zeszyty Prawnicze*, z. 1 (2019): 135-151.

³ Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (UD448). <https://legislacja.gov.pl/projekt/12365902/katalog/12924000#12924000>. [dostęp: 1.04.2023].

⁴ W literaturze klasycznej wskazane wręcz zostało, że „rozporządzenie majątkiem na przypadek śmierci zdolne jest odnieść skutek prawny tylko wówczas, jeśli je objawiono we formie ustawą przypisanej, staje się więc aktem prawnym tylko pod warunkiem zachowania tejże formy. Objawiona z pominięciem formy przepisanej wola testatora, chociażby treść jej w sposobie zupełnie niewątpliwym stwierdzoną została, nie jest zdolna wywołać skutków zamierzonych przez spadkodawcę – innymi słowy: rozporządzenie ostatniej woli jest aktem prawnym formalnym – czyli uroczystym”. Tak Ernest Till, *Prawo Prywatne Austriackie*, t. VI, *Wykład prawa spadkowego* (Lwów: Główny Skład w Księgarni H. Altenberga, 1904), 96.

konkurujących ze sobą wartości konstytucyjnych^[5], w tym zwłaszcza stanowiącej emanację konstytucyjnego prawa dziedziczenia^[6], swobody testowania^[7] oraz wynikającej z klauzuli demokratycznego państwa prawnego zasady bezpieczeństwa prawnego^[8]. Z jednej bowiem strony na ustawodawcy spoczywa obowiązek zapewnienia osobom fizycznym odpowiednich instrumentów prawnych umożliwiających im uregulowanie losów prawnych swojego majątku w razie śmierci^[9]. Z drugiej zaś wolność testowania musi jednak w pewnym zakresie ustąpić pola konieczności formalnego zabezpieczenia ostatecznej woli testatora jako czynności prawnej jednostronnej, wywołującej skutki już po śmierci spadkodawcy. Wprowadzane formalności testamentowe ograniczają bowiem w szczególności ryzyko przekreślenia charakteru prawnego złożonego oświadczenia woli jako testamentu czy utraty złożonego oświadczenia na wypadek śmierci, umożliwiając jednocześnie zapoznanie się z jego treścią i odwzorowanie autentycznej, wolnej od niewłaściwego zrozumienia czy wręcz manipulacji woli spadkodawcy^[10]. Poziom bezpieczeństwa prawnego jest dodatkowo umacniany stabilnością przyjętych w tym zakresie regulacji prawnych i dostrzegalną na przestrzeni lat względną niechęcią ustawodawcy do dokonywania korekt obowiązujących unormowań.

⁵ Zob. Jan Rudnicki, „The Axiology of Military Wills” *European Journal of Comparative Law and Governance*, nr 2 (2015): 7 i nast.

⁶ Szerzej zob. Jacek Trzewik, „Z rozważań nad koncepcją konstytucyjnego prawa dziedziczenia”, [w:] *Państwo, konstytucja, prawo. Księga pamiątkowa poświęcona Sędziemu Trybunału Konstytucyjnego Profesorowi Henrykowi Ciochowi. Studia i Materiały Trybunału Konstytucyjnego*, t. LX (2018), 443-470.

⁷ Jak słusznie stwierdza Trybunał Konstytucyjny w swym orzecznictwym dorobku, związek łączący kategorie własności i dziedziczenia (w świetle art. 21 ust. 1 oraz art. 64 ust. 1 i 2 Konstytucji RP) uzasadnia obowiązywanie nakazu uwzględniania przez ustawodawcę woli właściciela jako podstawowego czynnika rozstrzygającego o tym, komu mają w razie jego śmierci przyspaść przedmioty tworzące jego majątek. Swoboda rozrządzania swym majątkiem na wypadek śmierci jako przedłużenie w czasie ochrony własności znajduje zresztą swe uzasadnienie także w regulacjach prawnomiędzynarodowych. Tak wyrok TK z dnia 31 stycznia 2001 r., sygn. akt P 4/99, OTK nr 1/2001, poz. 5.

⁸ Zob. Bogusław Banaszak, *Prawo konstytucyjne* (Warszawa: C.H. Beck, 2017), 179 i nast.

⁹ Wyrok TK z dnia 4 września 2007 r., sygn. akt P 19/07, OTK A nr 8/2007, poz. 94.

¹⁰ Zob. Jan Rudnicki, „Rola formy testamentu. Uwagi na tle porównawczym” *Forum Prawnicze*, nr 2 (2013): 35.

Ten swoisty spór aksjologiczny, dotyczący w istocie wzajemnego porządku i hierarchizacji wartości leżących u podstaw formułowanych rozwiązań ustawowych^[11], widoczny jest także w przypadku legislacyjnych założeń dopuszczalności sporządzania testamentów wojskowych. Jak wskazuje się w literaturze, związane są one przede wszystkim ze szczególną rolą sił zbrojnych i okolicznościami, w jakich osoby z siłami zbrojnymi związane mogą się znaleźć (jak chociażby wojna czy mobilizacja, które jako stany kryzysowe w znacznej mierze zwiększają ryzyko śmierci^[12]). Zdaniem ustawodawcy może być to na tyle ekstraordynaryjne, że w modelowej sytuacji nie pozwoli na skorzystanie ze zwykłych form testamentu^[13], stanowiąc jednocześnie uzasadnienie dla łagodzenia rygoryzmów dotyczących formy sporządzenia testamentu, poprzez dopuszczenie możliwości złożenia przez testatora oświadczenia woli na wypadek śmierci w bardziej przystępny, mniej sformalizowany sposób^[14].

Ta motywacja dostrzegalna jest również na tle historycznoprawnej ewolucji unormowań testamentów wojskowych^[15], których geneza sięga jeszcze rzymskich czasów antycznych^[16]. Dokonana na ziemiach polskich w okresie dwudziestolecia międzywojennego unifikacja ustawodawstwa wojskowego w zakresie sporządzania testamentów wojskowych^[17] wprowa-

---

¹¹ Zob. Marek Safjan, „Prawo, wartości i demokracja” *Chrześcijaństwo-Świat-Polityka*, nr 1 (2008): 15.

¹² Zob. Jędrzej Maksymilian Kondek, *Wpływ sytuacji kryzysowych na stosunki cywilnoprawne* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2021), 324.

¹³ Zob. Mariusz Załucki, „art. 954”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Mariusz Załucki (Warszawa: C.H. Beck, 2023), Nb 1.

¹⁴ Zob. Fryderyk Zoll, *Prawo rodzinne i spadkowe* (Kraków: Towarzystwo Biblioteki Słuchaczy Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, 1931), 45.

¹⁵ Testamenty wojskowe, wyodrębnione z uwagi na kryterium podmiotowo-przedmiotowe, a zatem sporządzane przez normatywnie wskazane osoby zaangażowane w działania wojenne, należy odróżnić od historycznie ukształtowanego testamentu żołnierskiego, wyróżnianego ze względu na kryterium podmiotowe, tj. członka sił zbrojnych, jako uprawnionego do złożenia oświadczenia woli na wypadek śmierci w szczególnej formie. Więcej zob. Jan Rudnicki, *Testament żołnierski i testamenty wojskowe w europejskiej tradycji prawnej* (Kraków: Wydawnictwo Od.Nowa, 2015), 14-19.

¹⁶ Szeroko na ten temat zob. Andrzej Piwowarski, „Historyczne uregulowania dotyczące testamentów wojskowych przed wejściem w życie rozporządzenia Ministra Obrony Narodowej z dnia 30 stycznia 1965 r. w sprawie testamentów wojskowych” *Roczniki Nauk Prawnych*, nr 2 (2011): 149-160; Rudnicki, *Testament żołnierski*, 33-86.

¹⁷ Ustawa z dnia 17 marca 1933 r. o rozporządzeniach ostatniej woli osób wojskowych, Dz.U. Nr 31, poz. 262.

dziła obowiązujący już konsekwentnie w późniejszych regulacjach model wielości testamentów wojskowych^[18]. Utrzymany on został również przepisami dekretu Prawo spadkowe^[19].

¹⁸ Zgodnie z art. 2 tej ustawy, rozporządzenie ostatniej woli było ważne, jeżeli zeznający ostatnią wolę własnoręcznie je napisał i podpisał, albo własnoręcznie je podpisał, a prócz niego podpisali je dwaj świadkowie, albo będąc rannym lub chorym złożył oświadczenie ostatniej woli ustnie w obecności dwóch świadków, albo zeznał ostatnią wolę ustnie do protokołu wobec sędziego wojskowego. Po myśli zaś art. 1 rzeczonej ustawy, prawo sporządzenia testamentu wojskowego przysługiwało w czasie mobilizacji, wojny lub przebywania w niewoli: żołnierzom w służbie czynnej; osobom pełniącym służbę pomocniczą, wojskową służbę kolejową, wojskową służbę w pocztach, radiotelegrafach i telegrafach wojskowych, wojskową służbę drogową, wojskową służbę Żeglugi Śródlądowej; osobom powołanym do osobistych świadczeń wojennych; osobom, które przebywają przy jednostce wojskowej na mocy jakiegokolwiek stosunku służbowego lub umownego, albo w ogóle jednostce takiej towarzyszą; osobom wchodzącym w skład załogi lub wziętym w charakterze służbowym na pokład okrętu należącego do marynarki wojennej, statku wcielonego czasowo do marynarki wojennej, statku powietrznego, wchodzącego w skład siły zbrojnej lub statku handlowego morskiego (w tym ostatnim przypadku brzemienne art. 1 ust. 1 pkt 5 lit. d ustalone zostało art. 1 dekretu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 2 września 1943 r., Dz.U. z 1943 r., Nr 9, poz. 22, zmieniającego ustawę z dnia 25 września 1943 r.).

¹⁹ Dekret z dnia 8 października 1946 r. – Prawo spadkowe, Dz.U. Nr 60, poz. 328 ze zm. Zawarte w nim unormowania dotyczące dopuszczalnych form testamentów wojskowych ujęte zostały w art. 84. Jak wskazywał § 1 dekretu, w czasie mobilizacji, wojny lub przebywania w niewoli osoba wojskowa, osoba powołana do osobistych świadczeń wojennych, osoba przebywająca przy jednostce wojskowej na mocy stosunku służbowego lub umownego oraz osoba znajdująca się na statku, wchodzącym w skład siły zbrojnej, może sporządzić testament: bądź przed sędzią wojskowym w ten sposób, iż wolę swoją poda mu ustnie do wiadomości, a sędzia wolę tę spisze w protokole z podaniem daty jego sporządzenia, protokół odczyta spadkodawcy zaznaczając o tym w protokole, a następnie tak sporządzony protokół zostanie podpisany przez spadkodawcę i sędziego, przy czym jeżeli spadkodawca nie umie lub nie może się podpisać, sędzia wojskowy powinien podać w protokole, z jakich powodów brak jest podpisu spadkodawcy; protokół spisany przez sędziego wojskowego ma moc dokumentu publicznego; bądź przez własnoręczne podpisanie testamentu, napisanego przez inną osobę, jeżeli testament taki z podaniem daty jego sporządzenia podpiszą także dwaj równocześnie obecni świadkowie; bądź wreszcie, jeżeli nie umie lub nie może się podpisać, przez podanie ustnie swojej woli do wiadomości trzech równocześnie obecnych świadków, z których jeden tę wolę spisze z podaniem daty sporządzenia pisma, pismo odczyta spadkodawcy zaznaczając o tym w piśmie, a następnie tak sporządzone pismo zostanie podpisane przez wszystkich trzech świadków; w piśmie należy podać, z jakich powodów brak jest podpisu spadkodawcy. Co znamienne, zgodnie z § 2 tego przepisu, jeżeli osoba, wymieniona w paragrafie poprzedzającym, jest ranna lub chora, może ona

Źródłem aktualnej regulacji prawnej formy testamentów wojskowych jest art. 954 k.c. Okazuje się ona niezwykle zdawkowa, wskazując jedynie, że szczególną formę testamentów wojskowych określi rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej wydane w porozumieniu z Ministrem Sprawiedliwości. Co istotne, testamenty wojskowe – obok testamentu ustnego i podróżnego – zostały *explicite* zaliczone do kategorii testamentów szczególnych, dopuszczalnych do sporządzenia jedynie w razie zaistnienia wymienionych w ustawie okoliczności, a których treść musi zostać ustalona w ściśle określony sposób^[20]. Nadto, ich skuteczność pozostaje ograniczona w czasie, gdyż mogą one utracić moc na skutek upływu czasu liczonego od chwili ustania okoliczności uzasadniających ich sporządzenie (art. 955 k.c.)^[21].

Wskazana delegacja ustawowa została zrealizowana przez Ministra Obrony Narodowej, który wydał rozporządzenie w sprawie testamentów wojskowych^[22]. Regulowane nim testamenty mogą zostać sporządzone tylko w czasie mobilizacji lub wojny albo w czasie przebywania w niewoli (§ 1 r.t.w.)^[23]. Z możliwości sporządzenia testamentu mogą skorzystać: żołnierze Sił Zbrojnych pełniący czynną służbę wojskową; pracownicy cywilni zatrudnieni w Siłach Zbrojnych; osoby cywilne towarzyszące Siłom Zbrojnym, a mianowicie członkowie personelu stowarzyszenia „Polski Czerwony Krzyż” i innych stowarzyszeń udzielających pomocy wojskowej służbie zdrowia, osoby wykonujące czynności duszpasterskie w Siłach Zbrojnych, członkowie służb pomocniczych i inne osoby wykonujące świadczenia osobiste na rzecz Sił Zbrojnych (§ 2 ust. 1 r.t.w.). Przywilej sporządzenia testamentu wojskowego przysługuje również innym niż wymienione osobom cywilnym, jeżeli znajdują się na obszarze będącym pod wyłącznym zarządem organów wojskowych albo na jednostce pływającej Marynarki Wojennej lub na statku powietrznym należącym do Sił

---

sporządzić także testament ustny w sposób przewidziany w dwóch artykułach poprzedzających; jednakże świadkowie, do których wiadomości spadkodawca podał swoją wolę, mogą nie być równocześnie obecni.

²⁰ Zob. Paweł Księżak, *Prawo spadkowe* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2017), 191.

²¹ Postanowienie SN z dnia 8 lutego 2000 r., sygn. akt I CKN 408/98, Lex nr 50854.

²² Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 30 stycznia 1965 r. w sprawie testamentów wojskowych, Dz.U. Nr 7, poz. 38 – dalej r.t.w.

²³ Wskazane przesłanki czasowe sporządzenia testamentu wojskowego mają charakter wyczerpujący (zob. Joanna Haberko, „art. 954”, [w:] *Kodeks cywilny. Tom III. Komentarz. Art. 627-1088*, red. Maciej Gutowski (Warszawa: C.H. Beck, 2022), Nb. 4), przyjmując formę alternatywy rozłącznej.

Zbrojnych (§ 2 ust. 2 r.t.w.). Sam testament może być sporządzony w jednej z czterech przewidzianych rozporządzeniem form. Tak zatem spadkodawca może oświadczyć swą ostatnią wolę ustnie sędziemu wojskowemu, który spisuje ją w protokole z podaniem miejsca i daty jego sporządzenia, odczytuje protokół spadkodawcy i sporządza o tym wzmiankę; następnie protokół podpisują spadkodawca i sędzia, a jeżeli spadkodawca nie może się podpisać, sędzia wojskowy powinien zamieścić w protokole uwagę wyjaśniającą powód braku podpisu spadkodawcy (§ 3 ust. 1 pkt 1 r.t.w.). Druga z form polega na złożeniu przez spadkodawcę oświadczenia swej ostatniej woli ustnie w obecności dwóch świadków jednocześnie obecnych, z których jeden spisuje wolę spadkodawcy, podając miejsce i datę jej spisania, a następnie tak sporządzony testament podpisują spadkodawca i dwaj świadkowie (§ 3 ust. 1 pkt 2 r.t.w.). Jeżeli spadkodawca nie może się podpisać, testament może być sporządzony również w ten sposób, że oświadczy on ustnie swą ostatnią wolę w obecności trzech świadków jednocześnie obecnych, z których jeden spisuje wolę spadkodawcy, podając miejsce i datę jej spisania wraz z wyjaśnieniem powodu braku podpisu spadkodawcy; tak sporządzony testament, po odczytaniu go spadkodawcy i dokonaniu o tym wzmianki, podpisują wszyscy trzej świadkowie (§ 3 ust. 1 pkt 3 r.t.w.). Wyjątkową z uwagi na kwalifikowany charakter okoliczności sporządzania i sposób stwierdzenia treści formę testamentu wojskowego^[24] przewiduje zaś § 3 ust. 2 r.t.w. Jak wynika z jego treści, w razie obawy rychłej śmierci spadkodawcy wskutek odniesionych ran lub choroby albo jeżeli wskutek szczególnych okoliczności zachowanie którejkolwiek z form testamentu wojskowego określonych w § 3 ust. 1 pkt 1-3 r.t.w. jest niemożliwe lub bardzo utrudnione, testament wojskowy może być sporządzony również w tej formie, że spadkodawca oświadcza swą ostatnią wolę ustnie wobec dwóch świadków, choćby niejednocześnie obecnych; stwierdzenie treści takiego testamentu może nastąpić w sposób przewidziany w art. 952 § 2 i § 3 k.c. Co istotne, okoliczności dopuszczające sporządzenie testamentu wojskowego nie wyłączają możliwości sporządzenia testamentu w formie przewidzianej w art. 949-953 k.c (§ 4 r.t.w.).

Na tym tle znamienne wydaje się, że pośród zwykłych i szczególnych form testamentu, jedynie szczegółowa regulacja odnośna testamentom wojskowym nie została uwzględniona w akcie prawnym rangi ustawowej.

²⁴ W literaturze tę formę szczególną testamentu szczególnie określa się wręcz jako formę „super” szczególną. Zob. Konrad Osajda, „art. 954”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Witold Borysiak (Legalis: C.H. Beck, 2022), Nb. 17.1.

Wątpliwości co do faktycznej „degradacji” tej części materii normatywnej pogłębia fakt, że w zasadzie zbieżne treściowo unormowania dotyczące testamentów wojskowych, regulujące sprawy tego samego rodzaju i o identycznym ciężarze gatunkowym, zawarte były w akcie ustawowym lub wprawdzie w dekreście, mającym jednak moc prawną ustawy^[25].

Co więcej, analiza zawartej w art. 954 k.c. delegacji ustawowej w kontekście doktrynalnych i orzeczniczych standardów szczegółowości normy upoważniającej^[26] może wręcz rodzić wątpliwości co do konstytucyjności przyjętego rozwiązania legislacyjnego. O ile bowiem zawarte w tym przepisie podmiotowe i przedmiotowe aspekty delegacji zostały zrealizowane w pełnym zakresie (poprzez wskazanie organu uprawnionego do wydania rozporządzenia oraz zakresu spraw przekazanych do uregulowania), o tyle brak jakichkolwiek wytycznych w zakresie treściowego standardu szczegółowości normy upoważniającej (wytycznych dotyczących treści rozporządzenia^[27]). Na tle dorobku Trybunału Konstytucyjnego za niedopuszczalne zaś uznaje się w szczególności takie sformułowanie upoważnienia, które w istocie upoważnia nie do wydania rozporządzenia w celu wykonania ustawy, lecz do samodzielnego uregulowania całego kompleksu zagadnień, co do których w tekście ustawy nie ma żadnych bezpośrednich unormowań czy wskazówek^[28]. Jak wskazuje się przy tym w literaturze, pomimo iż w czasie, gdy uchwalany był kodeks cywilny, brak było wyraźnie określonego prawnego wymogu dla uwzględnienia w treści normy delegacyjnej wytycznych co do treści rozporządzenia, to jednak tego typu wymaganie stanowiło historycznie element polskiej tradycji

---

²⁵ Zob. Sylwester Wójcik, „O niektórych uregulowaniach w prawie spadkowym. Uwagi de lege ferenda”, [w:] *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, red. Leszek Ogiełło, Wojciech Popiołek, Maciej Szpunar (Kraków: Zakamycze, 2005), 1495; Jarosław Turłukowski, „Testamenty wojskowe”, [w:] *Sporządzenie testamentu w praktyce* (Warszawa: Lexis Nexis, 2009), Lex 2009.

²⁶ Więcej zob. Marcin Wiącek, „art. 92”, [w:] *Konstytucja RP. Tom II. Komentarz do art. 87-243*, red. Marek Safjan, Leszek Bosek (Warszawa: C.H. Beck, 2016), Nb. 24.

²⁷ Same wytyczne należy zaś rozumieć jako wskazówki co do treści aktu normatywnego, wskazania co do kierunku merytorycznych rozwiązań, które mają znaleźć w nim wyraz. Wskazania zawarte w ustawie muszą dotyczyć materialnego kształtu regulacji, która ma być zawarta w rozporządzeniu [zob. wyrok TK z dnia 26 października 1999 r., sygn. akt K 12/99, OTK nr 6/1999, poz. 120; Monika Babicka-Kłopotek, „»Wytyczne« jako element upoważnienia do wydania rozporządzenia, na tle art. 92 Konstytucji RP” *Przegląd Sejmowy*, nr 3 (2006): 32-33].

²⁸ Tak wyrok TK z dnia 22 września 1997 r., sygn. akt K 25/97, OTK nr 3-4/1997, poz. 35.

konstytucyjnej, możliwy do wyprowadzenia w drodze wykładni dorobku Trybunału Konstytucyjnego i akceptowane w doktrynie^[29]. W efekcie widoczne w tym zakresie wątpliwości natury konstytucyjnej powodują, że sporządzanie testamentu wojskowego w jednej z form wskazanych w rozporządzeniu w sprawie testamentów wojskowych obarczone jest dużym ryzykiem ich nieważności^[30]. Jako tym bardziej uzasadnione jawi się zatem podjęcie działań legislacyjnych zmierzających do modyfikacji wadliwego materiału normatywnego, czego efektem są prace prowadzące do nowelizacji kodeksu cywilnego poprzez włączenie regulacji odnośnych sporządzania testamentów wojskowych do struktury kodeksowej (projektowane art. art. 954¹ – 954⁴ k.c.)^[31].

²⁹ Zob. Osajda, „art. 954”, Nb. 5 i powołana tam literatura.

³⁰ Ergo, część doktryny z powołaniem na zasadę bezpośredniego stosowania Konstytucji (art. 8 ust. 2 Konstytucji RP) uznaje, że pomimo formalnego pozostawania w systemie, norma zawarta w art. 954 k.c. jest niekonstytucyjna i jako taka skutkuje bezwzględną nieważnością dokonywanych z powołaniem na nią czynności prawnych. Zob. Osajda, „art. 954”, nb. 9. Podzielając te wątpliwości, wskazuje się również na możliwość ewentualnej konwersji nieważnych testamentów wojskowych na testament ustny, z zastrzeżeniem konieczności dotrzymania przesłanek ważności tej formy testamentu ustalonej art. 952 k.c. Tak chociażby Księżak, *Prawo spadkowe*, 219. Podzielić należy jednak stanowisko przyjmujące – z uwagi na formalne znaczenie domniemania konstytucyjności przepisów [zob. Piotr Radzewicz, „Wzruszenie „domniemania konstytucyjności” aktu normatywnego przez Trybunał Konstytucyjny *Przegląd Sejmowy*, nr 5 (2008): 70; Maciej Gutowski, Piotr Kardas, „Domniemanie konstytucyjności a kompetencje sądów” *Palestra*, nr 5 (2016): 51] oraz ewentualną unieważnialność aktów prawnych sprzecznych z Konstytucją RP – utrzymanie możliwości sporządzania testamentów wojskowych, z zastrzeżeniem konieczności wyeliminowania istniejących wątpliwości natury konstytucyjnej. Podobnie zob. Rudnicki, *Testament żołnierski*, 233; Kondek, *Wpływ sytuacji kryzysowych*, 326.

³¹ W kategorii argumentu przeciwnego nie może być zaś traktowany zarzut nikłego praktycznego znaczenia testamentów wojskowych, co wynika wszak zasadniczo z braku aktualizacji okoliczności, w których testamenty te mogłyby zostać sporządzone. Tym bardziej nieuprawnione jest wnioskowanie o utracie mocy obowiązującej przez normę prawną zawartą w art. 954 k.c., skoro jej nie-stosowanie było wyłącznie efektem braku stanów faktycznych mieszczących się w jej hipotezie, a nie przeświadczenia o utracie przez nią mocy obowiązującej. *Vide* Kondek, *Wpływ sytuacji kryzysowych*, 325.

3 | Konstrukcja prawna testamentów wojskowych na tle projektowanych regulacji prawnych

W świetle obowiązującej regulacji prawnej (§ 1 r.t.w.) testament wojskowy może być sporządzony tylko w czasie ogłoszenia mobilizacji lub wojny albo przebywania w niewoli, co w praktyce oznacza, że ta forma testamentu znajduje zastosowanie wyjątkowo^[32]. Zgodnie z treścią art. 116 Konstytucji RP^[33] o stanie wojny decyduje Sejm w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej poprzez podjęcie uchwały, jednakże jedynie w razie zbrojnej napaści na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub gdy z umów międzynarodowych wynika zobowiązanie do wspólnej obrony przeciwko agresji. Ponadto, jeżeli Sejm nie może się zebrać na posiedzenie, o stanie wojny postanawia Prezydent Rzeczypospolitej. Praktycznym skutkiem przyjętych rozwiązań jest to, że instytucja testamentu wojskowego nie będzie miała zastosowania do innych sytuacji, w tym zwłaszcza w przypadkach udziału polskich żołnierzy w operacjach pokojowych, stabilizacyjnych międzynarodowych sił zbrojnych czy operacjach wojskowych poza granicami kraju (np. Iraku).

W analizowanym projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (UD448), możliwość sporządzenia testamentu wojskowego została już wprost rozszerzona na wszelką działalność sił zbrojnych zarówno na terenie państwa polskiego, jak i poza nim. W szczególności obejmie więc międzynarodowe interwencje zbrojne w ramach sił NATO (np. Polski Kontyngent Wojskowy KFOR w Kosowie), działań operacyjnych pod flagą Organizacji Narodów Zjednoczonych (np. Polski Kontyngent Wojskowy UNIFIL w Libanie), Unii Europejskiej (np. Polski Kontyngent Wojskowy EUFOR w Bośni i Hercegowinie), Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie czy koalicji państw, a także międzynarodowe misje pokojowe niezwiązane z faktem wypowiedzenia wojny lub mobilizacji. Projekt przewiduje bowiem wyraźnie możliwość sporządzenia testamentu wojskowego zarówno w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny lub przebywania w niewoli (art. 954¹ § 1 projektowanej regulacji), jak i w czasie użycia lub pobytu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa (art. 954¹ § 2 projektowanej regulacji).

³² Zob. Elżbieta Skowrońska-Bocian, *Testament w prawie polskim* (Warszawa: Lexis Nexis, 2004), 123.

³³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. Nr 78, poz. 483.

Zastosowanie przez legislatora w projektowanej regulacji odesłania do art. 2 ustawy z dnia 17 grudnia 1997 r. o zasadach użycia lub pobytu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa^[34], pozwala na wskazanie w sposób precyzyjny przypadków, gdy personel wojskowy oraz cywilny może skorzystać z instytucji testamentu wojskowego, co w przyszłości pozwoli uniknąć wątpliwości interpretacyjnych. Zgodnie z treścią art. 2 ust. 1 u.z.u.p.s.z. użycie Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa oznacza obecność jednostek wojskowych poza granicami państwa w celu udziału w: konflikcie zbrojnym lub dla wzmocnienia sił państwa albo państw sojusznicznych, misji pokojowej, akcji zapobieżenia aktom terroryzmu lub ich skutkom, ewakuacji obywateli Rzeczypospolitej Polskiej, w przypadku konieczności ochrony ich życia lub zdrowia, z państwa niebędącego państwem członkowskim Unii Europejskiej, państwem członkowskim Europejskiego Obszaru Gospodarczego lub państwem-stroną Traktatu Północnoatlantyckiego. Z kolei w ust. 2 tego przepisu ustawodawca określił, że pobyt Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa może oznaczać także obecność jednostek wojskowych poza granicami państwa w celu: udziału w szkoleniach i ćwiczeniach wojskowych, akcjach ratowniczych, poszukiwawczych lub humanitarnych (przy czym przepisu tego nie stosuje się do akcji ratowniczych regulowanych przepisami o ratownictwie na morzu lub prowadzonych przez wojskowe lotnicze zespoły poszukiwawczo-ratownicze w celu udzielenia pomocy ludziom albo statkom powietrznym lub morskim znajdującym się w niebezpieczeństwie na zasadach określonych w umowach międzynarodowych) oraz w przedsięwzięciach reprezentacyjnych.

Zaproponowane w projekcie zmiany wychodzą naprzeciw postulatom przedstawicieli doktryny, którzy wskazywali, że ograniczenie stosowania testamentów wojskowych do trzech przypadków wskazanych w rozporządzeniu (r.t.w.) nie przystaje do obecnych realiów, z którymi musi się mierzyć personel wojskowy i cywilny Sił Zbrojnych RP. Udział polskich żołnierzy i pracowników cywilnych w misjach zagranicznych w ostatnich trzech dekadach pokazał, że bardzo często wykonywali swoje obowiązki służbowe w bardzo trudnych i niebezpiecznych sytuacjach, pozostając bezpośrednio lub pośrednio narażonymi na utratę życia.

---

³⁴ Ustawa z dnia 17 grudnia 1997 r. o zasadach użycia lub pobytu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa, t.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 396 oraz z 2022 r. poz. 655, dalej u.z.u.p.s.z.

Jednocześnie projektowane przepisy potwierdzają wprost, że istnienie okoliczności dopuszczających sporządzenie testamentu wojskowego nie wyłącza możliwości sporządzenia testamentu w innej formie przewidzianej w Kodeksie cywilnym (projektowany art. 954⁴ k.c.).

Omawiany projekt odnosi się również do zmiany (a dokładnie rozszerzenia) kręgu osób, które mogą sporządzić testament wojskowy. Projektowane regulacje znacząco poszerzają katalog podmiotowy z czterech (§ 2 ust. 1 i 2 r.t.w.) do aż siedmiu grup podmiotów uprawnionych (art. 954² projektowanej regulacji). Jak przyjęto w projekcie, możliwość sporządzenia testamentu wojskowego powinna przysługiwać zarówno żołnierzom sił zbrojnych pełniącym czynną służbę wojskową, jak i pracownikom wchodzącym w skład jednostek wojskowych wykonujących zadania poza granicami państwa, osobom pełniącym służbę w jednostkach zmilitaryzowanych^[35] (przydzielonym do Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej albo wykonującym ustawowe zadania w zakresie ochrony bezpieczeństwa wewnętrznego albo zewnętrznego państwa), cywilnemu personelowi medyczno-sanitarnemu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, osobom cywilnym towarzyszącym Siłom Zbrojnym Rzeczypospolitej Polskiej (osobom wchodzącym w skład personelu organizacji „Polski Czerwony Krzyż” i innych ochotniczych organizacji udzielających pomocy wojskowej służbie zdrowia, osobom wykonującym czynności duszpasterskie w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, członkom służb pomocniczych i innym osobom wykonującym świadczenia osobiste na rzecz Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej), osobom cywilnym^[36]

³⁵ Definicja jednostki zmilitaryzowanej została określona w § 2 pkt 2 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 28 kwietnia 2022 r. w sprawie militaryzacji (Dz.U. 2022 r., poz. 1198) i oznacza jednostkę objętą militaryzacją przez Radę Ministrów. Z kolei przez pojęcie militaryzacji należy rozumieć narzędzie wspomagające organy państwa w realizacji nałożonych na nie zadań obronnych będące specyficzną formą zadań obronnych stanowiącą środek realizacji przedsięwzięć określonych w planach operacyjnych organów administracji rządowej w wymiarze organizacyjnym i osobowym (art. 2 pkt 15 ustawy z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny, t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 2305, dalej u.o.o.). W literaturze przedmiotu militaryzacja oznacza przekształcenie struktur organizacyjnych i stanów liczebnych, a także zamianę stosunku pracy na stosunek służbowy w jednostkach organizacyjnych podlegających militaryzacji, co umożliwi realizowanie zadań obronnych przez te jednostki (zob. Filip Seredyński, „art. 600”, [w:] *Obrona Ojczyzny. Komentarz*, red. Hubert Królikowski (Warszawa: Wolters Kluwer, 2023, 1114).

³⁶ Osoby cywilne to z kolei pracownicy, którym w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny nadano pracowniczy przydział mobilizacyjny do jednostki wojskowej, a ich dotychczasowy stosunek pracy pracownika ulega zawieszeniu

wchodzącym w skład personelu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, o których mowa w art. 535 ust. 5 ustawy o obronie Ojczyzny, jak również innym osobom cywilnym, jeżeli znajdują się na obszarze będącym pod wyłącznym zarządem organów wojskowych albo na jednostce pływającej Marynarki Wojennej lub na statku powietrznym należącym do Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej.

W projektowanych przepisach wyraźnie opowiedziano się więc za koncepcją, by krąg osób uprawnionych do sporządzenia testamentu wojskowego był jak najszerszy, co wydaje się zdecydowanie słuszną koncepcją. Porównanie obecnie obowiązujących regulacji prawnych dotyczących kręgu osób uprawnionych do sporządzenia testamentu wojskowego z proponowanymi rozwiązaniami legislacyjnymi pozwala stwierdzić, że zmiany te obejmują w sposób kompleksowy krąg osób, które w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny lub przebywania w niewoli oraz w czasie użycia lub pobytu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa będą się mierzyć ze zwiększonym ryzykiem śmierci. Należy zauważyć, że osoby znajdujące się w projektowanym kręgu osób uprawnionych do sporządzenia testamentu wojskowego w istocie będą funkcjonować w rzeczywistej sytuacji kryzysowej w postaci warunków wojennych lub zbliżonych do nich, jednocześnie podlegając dyscyplinie wojskowej, co w konsekwencji może powodować istotne utrudnienia w sporządzeniu testamentu w zwykłej formie.

Przygotowany projekt uwzględnia również zmiany w zakresie formy sporządzenia testamentu wojskowego. Podobnie jak w obowiązujących przepisach (§ 3 ust. 1 pkt 1 r.t.w.), projekt przewiduje formę urzędową testamentu wojskowego, która spełnia funkcję surogatu testamentu notarialnego (art. 954³§ 1 pkt 1 projektowanej regulacji). Testament taki będzie mógł być sporządzony w ten sposób, że spadkodawca oświadczy swą ostatnią wolę ustnie sędziemu wojskowemu, prokuratorowi, dowódcy jednostki wojskowej, oficerowi albo kierownikowi jednostki zmilitaryzowanej,

---

na czas wykonywania zadań wynikających z przydziału z dniem jego stawienia się do tej jednostki, określonym w karcie mobilizacyjnej nie dłużej niż na czas do dnia ogłoszenia demobilizacji, jak również inne osoby niebędące pracownikami po stawieniu się w jednostce wojskowej w dniu określonym w karcie mobilizacyjnej oraz pracownicy komórek organizacyjnych, które to podmioty stają się z mocy prawa osobami cywilnymi wchodzącymi w skład personelu Sił Zbrojnych w rozumieniu obowiązujących Rzeczpospolitą Polską przepisów prawa międzynarodowego (art. 535 ust. 3 i 5 u.o.o.).

który spisze ją w protokole^[37] z podaniem miejsca i daty jego sporządzenia, a następnie odczyta protokół spadkodawcy, sporządzając o tym wzmiankę w treści protokołu; następnie protokół podpiszą spadkodawca i osoba, wobec której wola została oświadczona; jeżeli spadkodawca nie może podpisać protokołu, należy to zaznaczyć w protokole ze wskazaniem przyczyny braku podpisu.

W analizowanym projekcie dokonano zatem istotnego rozszerzenia kręgu podmiotów, przed którym taki testament wojskowy mógłby być sporządzony. Obok wskazanego w obowiązujących regulacjach sędziego wojskowego, dodano także prokuratora^[38], dowódcę jednostki wojskowej, oficera oraz kierownika jednostki zmilitaryzowanej^[39]. Ten zabieg legislacyjny należy zasadniczo ocenić pozytywnie, ponieważ pozwoli on w praktyce na szersze wykorzystanie instytucji testamentu wojskowego. Zaznaczyć jednak należy, że jedynie sędzia wojskowy, prokurator oraz doradca prawny są osobami posiadającymi wykształcenie prawnicze, które zadaje się niezbędne dla prawidłowej realizacji powierzonych im w tym zakresie przez ustawodawcę zadań. Natomiast w pozostałych przypadkach, żołnierze zawodowi, tj. dowódca jednostki wojskowej, oficer, będą posiadać wyższe wykształcenie na kierunku zgodnym z ich specjalizacją, niekoniecznie prawniczą. Jediną cywilną osobą we wskazanym katalogu, uprawnioną do odebrania oświadczenia ostatniej woli, będzie zaś

---

³⁷ Pewnych wątpliwości nasuwa użyte przez projektodawcę sformułowanie „który spisze ją w protokole”. Literalna wykładnia stoi tu bowiem w sprzeczności zarówno z celem tej regulacji, jak i powszechnie przyjętymi regułami życia. Wymogu osobistego spisania oświadczenia woli przez osobę urzędową nie sposób pogodzić z dopuszczalnością faktycznego spisania oświadczenia (jako czynności czysto technicznej) chociażby przez protokolanta pozostającego pod jej bezpośrednim nadzorem.

³⁸ Użycie w projektowanych przepisach terminu prokurator, bez jednoznacznego wskazania, że uprawnienie do sporządzania testamentu wojskowego odnosi się do prokuratorów do spraw wojskowych, może w przyszłości budzić istotne wątpliwości interpretacyjne związane z tym, czy taki testament będzie mógł sporządzić prokurator prokuratury powszechnej.

³⁹ Należy przy tym podkreślić, że pierwotny projekt z 7 października 2022 r. zawierał odmienny katalog funkcjonariuszy wojskowych, przed którymi taki testament wojskowy mógłby być sporządzony, zaliczając do tego grona sędziego wojskowego, prokuratora, doradcę prawnego, dowódcę jednostki wojskowej oraz oficera. W toku procesu legislacyjnego z katalogu usunięto jednak doradcę prawnego, dodając kierownika jednostki zmilitaryzowanej.

kierownik jednostki zmilitaryzowanej^[40], w którego przypadku brak jednak jakichkolwiek gwarancji co do posiadania rzeczywistych kwalifikacji dla prawidłowego wypełniania obowiązków związanych ze sporządzaniem testamentów wojskowych^[41].

Jednocześnie użyty w projektowanym przepisie termin oficer niejako „konsumuje” pozostałe wskazane nim kategorie podmiotów (sędzia wojskowy, prokurator, dowódca jednostki wojskowej oraz po części doradca prawny w odniesieniu do żołnierzy zawodowych), ponieważ wszystkie te osoby są jednocześnie oficerami. Zgodnie z § 1 pkt 16 rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej w sprawie korpusów osobowych, grup osobowych i specjalności wojskowych^[42] w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej funkcjonuje korpus osobowy sprawiedliwości i obsługi prawnej, w którym służą oficerowie z podziałem na grupy: A – grupa osobowa sądownictwa (aplikant, sędzia wojskowy), B – grupa osobowa prokuratorska (aplikant, asesor, prokurator do spraw wojskowych), C – grupa osobowa obsługi prawnej (legislator, radca prawny, referent prawy)^[43]. Oficerowie

---

⁴⁰ Zgodnie z treścią art. 604 u.o.o., z dniem objęcia militaryzacją jednostki przewidziane do militaryzacji stają się jednostkami zmilitaryzowanymi, a kierownicy jednostek przewidzianych do militaryzacji stają się kierownikami jednostek zmilitaryzowanych. W praktyce oznacza to, że kierownikiem jednostki zmilitaryzowanej staje się każdorazowy kierownik jednostki organizacyjnej objętej militaryzacją.

⁴¹ Jest to o tyle istotne, że wskazane w projektowanym art. 9543§ 1 pkt 1 podmioty uprawnione do przyjęcia oświadczenia spadkodawcy powinny być traktowane jako osoby urzędowe, wykonujące władzę publiczną w rozumieniu art. 417 § 1 k.c. Jak wskazuje się w orzecznictwie, wykonywanie władzy publicznej nie ogranicza się bowiem wyłącznie do sfery wykonywania ściśle pojętego imperium, lecz w ramach tych mieszczą się także wszelkie formy wykonywania tzw. zadań publicznych, nawet tych, które są pozbawione elementu władczego wpływu na sytuację prawną jednostki. Dotyczy to więc także czynności o charakterze porządkowym, organizacyjnym lub inne czynności faktyczne realizowane w wykonywaniu kompetencji przez upoważnione do tego osoby, jeżeli należą do właściwości organów władzy publicznej. Niewłaściwe zaś wykonywanie tych zadań uzasadnia odpowiedzialność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego za wyrządzoną szkodę (*vide* wyrok SN z dnia 18 listopada 2015 r., sygn. akt III CSK 16/15, OSNC 2016, nr 10, poz. 122).

⁴² Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 13 czerwca 2022 r. w sprawie korpusów osobowych, grup osobowych i specjalności wojskowych wraz z załącznikiem (Dz.U. z 2022 r., poz. 1333).

⁴³ Oficerowie pełniący zawodową służbę wojskową w grupie osobowej obsługi prawnej zbiorczą są określanii jako doradcy prawni w rozumieniu art. 82 Protokołu Dodatkowego do Konwencji genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 r., dotyczącego

służący w przytoczonym korpusie, jak sędzia wojskowy czy prokurator, z racji wykształcenia i wykonywanego zawodu dają gwarancję, że testament wojskowy sporządzony przed nimi będzie posiadał wszystkie niezbędne cechy warunkujące jego ważność i skuteczność.

Sama idea uzupełnienia katalogu osób uprawnionych do sporządzania testamentu wojskowego o dowódcę jednostki wojskowej, oficera oraz kierownika jednostki zmilitaryzowanej z punktu widzenia żołnierzy oraz osób cywilnych towarzyszących Siłom Zbrojnym RP jest jednak rozwiązaniem pożądanym. Już samo bowiem użycie w projektowanych przepisach terminu oficer oznacza, że każdy żołnierz, który pełni służbę w korpusie oficerskim, począwszy od najniższego stopnia podporucznika, a skończywszy na generale, będzie uprawniony do sporządzenia testamentu wojskowego. W praktyce pozwoli to na powszechne stosowanie instytucji testamentu wojskowego zarówno w czasie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny lub przebywania w niewoli, jak i w czasie użycia lub pobytu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa w rozumieniu art. 2 u.z.u.p.s.z. Jednocześnie przyjęcie takiego rozwiązania niesie ze sobą jednak poważne zagrożenie braku niezbędnych kwalifikacji prawnych po stronie osób urzędowych uczestniczących w procesie sporządzania testamentu wojskowego (w tym zwłaszcza żołnierzy zawodowych i uprawnionych osób cywilnych), suponując konieczność wdrożenia odpowiednich szkoleń na etapie przygotowania do służby.

Z perspektywy podmiotów uprawnionych do sporządzania testamentu wojskowego optymalna regulacja prawna powinna przewidywać – obok formy urzędowej – także możliwość ustnego sporządzenia testamentu, przewidzianą na wypadek bezpośredniego zagrożenia życia testatora. Przedmiotowy projekt dopuszcza w tym zakresie możliwość sporządzenia testamentu w ten sposób, że spadkodawca oświadczy swą ostatnią wolę ustnie w obecności dwóch jednocześnie obecnych świadków, z których jeden spisze wolę spadkodawcy, podając miejsce i datę jej spisania,

---

ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół I), sporządzono w Genewie dnia 8 czerwca 1977 r., Dz.U. z 1992 r., Nr 41, poz. 175 oraz z 2015 r. poz. 1056, który stanowi podstawę konwencyjną funkcjonowania instytucji doradcy prawnego w strukturach Sił Zbrojnych RP. Ponadto w Siłach Zbrojnych RP obowiązuje Decyzja Nr 233/MON Ministra Obrony Narodowej w sprawie organizacji wojskowej służby prawnej z dnia 15 lipca 2016 r. (Dz.Urz.MON z 2016 r. poz. 128), która w treści § 6 określa, że w skład Wojskowej Służby Prawnej wchodzi osoby pełniące służbę lub zatrudnione w ramach stosunku pracy, na stanowiskach w obsłudze prawnej, zwane dalej „doradcami prawnymi”.

a tak sporządzony testament podpiszą spadkodawca i dwaj świadkowie (art. 954³§ 1 pkt 2 projektowanej regulacji). Projektowana regulacja, pomimo pewnych zmian stylistycznych, stanowi odwzorowanie dotychczas obowiązującej formy testamentu wojskowego, określonej w rozporządzeniu w sprawie testamentów wojskowych (§ 3 ust. 1 pkt 2 r.t.w.). Stanowi ona znacznie odformalizowaną formę testamentu wojskowego, co pozwala ją uznać za niezwykle dogodną do zrealizowania w warunkach zagrażających życiu lub zdrowiu i dynamicznej sytuacji na polu walki. W samej procedurze bierze bowiem udział jedynie dwóch świadków i testator, a projektodawca dodatkowo nie uwzględnił wymogu odczytania woli testatora (ani umieszczenia wzmianki o tym w treści dokumentu), rekompensując go jednocześnie koniecznością złożenia podpisu spadkodawcy na dokumencie poświadczającym treść testamentu. Wydaje się jednak, że w sposób wystarczający uprawdopodobnia to, iż potwierdza on treść złożonego oświadczenia. Jednocześnie brak wymogu odczytania treści testamentu spełnia warunek tego, by czynności dotyczące sporządzenia testamentu wojskowego w warunkach zagrażających życiu spadkodawcy nie były zanadto rozciągnięte w czasie. Co ważne, forma ta będzie miała jednak zastosowanie wyłącznie w przypadku, gdy spadkodawca będzie w stanie zrobić podpis na przygotowanym przez jednego ze świadków dokumencie^[44].

Projektodawca przewidział również – na podobieństwo aktualnie obowiązującego (§ 3 ust. 1 pkt 3 r.t.w.) możliwość sporządzania testamentu wojskowego w przypadku, gdy spadkodawca nie mógłby podpisać się na sporządzonym dokumencie poświadczającym treść jego testamentu. Jak wynika z projektowanego art. 954³§ 1 pkt 3, jeżeli spadkodawca nie może się podpisać, to może oświadczyć ustnie swą ostatnią wolę w obecności trzech jednocześnie obecnych świadków, z których jeden spíše wolę spadkodawcy podając miejsce i datę jej spisania wraz z wyjaśnieniem przyczyny braku złożenia przez spadkodawcę podpisu, a tak sporządzony testament, po odczytaniu go spadkodawcy i dokonaniu o tym wzmianki, podpiszą wszyscy trzej świadkowie. Wydaje się, że zastosowanie w projektowanej regulacji wymogu obecności minimum trzech świadków, jednocześnie

---

⁴⁴ Znamienne jest przy tym, że wobec użytego przez projektodawcę sformułowania „tak sporządzony testament” należy przyjąć, iż na podobieństwo do testamentu ustnego, przewidziany w tej formie testament wojskowy sporządzony jest już z chwilą złożenia oświadczenia względem świadków (a zatem przy zachowaniu ogólnych wymogów co do ważności czynności prawnych nabiera znaczenia prawnego), jedynie jego skuteczność uzależniona jest od formalnego odwzorowania jego treści w postaci pisma i złożenia podpisów przez testatora i świadków.

obecnych w trakcie oświadczenia ostatniej woli przez testatora, oraz odczytanie spadkodawcy treści sporządzonego testamentu uprawdopodobnia w sposób wystarczający treść złożonego oświadczenie przez spadkodawcę. Z drugiej jednak strony jako nadmierna i niczym nieuzasadniona (zwłaszcza z uwagi na często obciążone ogromną dynamiką okoliczności faktyczne, w jakich potencjalnie może następować sporządzanie tej formy testamentu wojskowego), jawi się jednak przesłanka dokonania w piśmie wzmianki o odczytaniu treści testamentu spadkodawcy.

Projektowane przepisy zawierają także wyjątkową z uwagi na kwalifikowany charakter okoliczności sporządzania i sposób stwierdzenia treści formę testamentu wojskowego, która odnosi się do przypadku wystąpienia obawy rychłej śmierci spadkodawcy wskutek odniesionych ran lub choroby. Zgodnie z treścią art. 954³§ 2 projektowanej regulacji, w razie obawy rychłej śmierci spadkodawcy wskutek odniesionych ran lub choroby, testament wojskowy może być sporządzony również w tej formie, że spadkodawca oświadczy swą ostatnią wolę ustnie wobec dwóch świadków, choćby niejednocześnie obecnych. Stwierdzenie treści takiego testamentu może nastąpić w sposób przewidziany w art. 952 § 2 i 3 Kodeksu cywilnego (a zatem w sposób właściwy dla stwierdzenia treści testamentu ustnego).

Powyższa forma sporządzenia testamentu wojskowego jest zarezerwowana do sytuacji nadzwyczajnych, w których mogą się znaleźć członkowie personelu wojskowego oraz cywilnego w czasie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny lub przebywania w niewoli, a także w czasie użycia lub pobytu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa w rozumieniu art. 2 u.z.u.p.s.z. Każdorazowo jednak formalnie spełniona musi być jednak przesłanka obawy rychłej śmierci spadkodawcy spowodowanej wskutek odniesionych ran lub choroby.

Pomimo podobieństwa do obowiązującej w § 3 ust. 2 r.t.w. regulacji, projektowane rozwiązanie nie uwzględnia już swym zakresem drugiej z przesłanek dopuszczalności jego sporządzenia (pomijając stwierdzenie „albo jeżeli wskutek szczególnych okoliczności zachowanie formy testamentu określonej w ust. 1 jest niemożliwe lub bardzo utrudnione”). Ten zabieg legislacyjny należy uznać za niezwykle korzystny z punktu widzenia podmiotów uprawnionych do sporządzenia testamentu wojskowego, znacząco poszerza bowiem zakres okoliczności faktycznych, w których aktualizuje się ten przywilej.

Sam termin „obawa rychłej śmierci” jest pojęciem nieostrym i budzi liczne kontrowersje na gruncie literatury oraz orzecznictwa odnośnego przesłankom sporządzenia testamentu ustnego. Za sporne może być

uznane w szczególności zagadnienie, czy obawa rychłej śmierci powinna być oceniana obiektywnie, czy też wystarczającym jest, by wynikała ona z subiektywnych odczuć testatora^[45]. Jak się zdaje, ostatecznie uznane za wiodące w doktrynie stanowisko subiektywno-obiektywne, przyjmujące, że przesłanka ta jest spełniona, gdy subiektywne odczucia testatora co do bliskości śmierci znajdują potwierdzenie w obiektywnych okolicznościach uzasadniających to przekonanie^[46], jakkolwiek wprost przełamane przez projektodawcę opowiadającego się przy okazji nowelizacji regulacji testamentu ustnego wprost za obiektywną koncepcją obawy rychłej śmierci^[47], w przypadku sporządzania testamentu wojskowego w formie nadzwyczajnej powinno pozostać utrzymane. Żołnierze odnoszący rany w trakcie intensywnych działań zbrojnych bardzo często nie będą bowiem w stanie obiektywnie ocenić, czy są one śmiertelne, a ich życie w istocie zależy od sprawności udzielenia im pomocy przez personel medyczny. Co więcej, wobec panujących na polu walki dynamicznych zmian ryzyko rychłej śmierci w stosunku do żołnierzy występuje permanentnie, a w przypadku odniesionych ran skrajnie wzrasta. Uzasadnione wydaje się zatem uzależnienie spełnienia przesłanki obawy rychłej śmierci także od subiektywnych odczuć podmiotów uprawnionych do sporządzania testamentu wojskowego i osób uczestniczących w tym procesie.

Ocena tej regulacji nasuwa również wątpliwości w zakresie przedmiotowej przesłanki sporządzenia tej nadzwyczajnej formy testamentu wojskowego. Dopuszczenie dokonania tej czynności jedynie w razie obawy rychłej śmierci spadkodawcy wskutek odniesionych ran lub choroby istotnie zawęży zakres okoliczności uzasadniających sporządzenie testamentu w formie przewidzianej projektowanym art. 954³ § 2 k.c. Istnienie obawy rychłej śmierci powiązane zostało tu wyłącznie z ranami lub chorobą testatora. A przecież wstrząsające doświadczenia rosyjskiej agresji na Ukrainę wprost pokazują, że obawa rychłej śmierci może wynikać

---

⁴⁵ Wśród wielu zob. Konrad Osajda, „art. 952”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Witold Borysiak (Warszawa: C.H. Beck, 2022), Nb 18-20 i wskazana tam literatura oraz orzecznictwo; Bartosz Kucia, „Przesłanka »istnienia obawy rychłej śmierci spadkodawcy« – uwagi de lege lata i de lege ferenda” *Rejent*, nr 12 (2012): 87 i nast.

⁴⁶ Dla przykładu zob. postanowienie SN z dnia 12 grudnia 2002 r., sygn. akt V CKN 259/01, *Legalis* nr 57344.

⁴⁷ Zob. uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (UD448), Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (UD448), 4. <https://legislacja.gov.pl/projekt/12365902/katalog/12924000#12924000> [dostęp: 14.4.2023].

z wielu innych sytuacji faktycznych, w których może znaleźć się żołnierz, w tym nawet z samym faktem przebywania w niewoli (z doniesień medialnych kończącym się niekiedy dekapitacją jeńców wojennych). Pożądaną zatem wydaje się modyfikacja projektowanej regulacji poprzez wskazanie, że wyliczone w niej źródła obawy rychłej śmierci stanowią katalog otwarty i jedynie w szczególności mogą wynikać z faktu odniesienia ran czy choroby spadkodawcy.

Finalnie należy podkreślić, że pomimo rzadkiego stosowania w praktyce formy testamentu ustnego i rzeczywistych niedoskonałości legislacyjnych obowiązujących w tym zakresie regulacji, w obliczu rosnącego napięcia geopolitycznego i coraz liczniejszych konfliktów zbrojnych na świecie podjęcie działań zmierzających do kompleksowego uregulowania formy testamentów wojskowych należy uznać za w pełni konieczne i uzasadnione. Stanowisko to umacniane jest dodatkowo analizą porównawczą, która wskazuje, że instytucja testamentu wojskowego wciąż pozostaje istotnym elementem światowego prawodawstwa z zakresu prawa spadkowego^[48].

Bibliografia

- Babicka-Kłopotek Monika, „»Wytyczne« jako element upoważnienia do wydania rozporządzenia, na tle art. 92 Konstytucji RP” *Przegląd Sejmowy*, nr 3 (2006): 29-46.
- Banaszak Bogusław, *Prawo konstytucyjne*. Warszawa: C.H. Beck, 2017.
- Borysiak Witold, „Testamenty szczególne w formie ustnej w perspektywie porównawczej” *Prawo w Działaniu*, z. 27 (2016): 108-122.
- Borysiak Witold, *Przyszłość testamentów szczególnych w prawie polskim na tle porównawczym*. Warszawa: Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, 2021.
- Gutowski Maciej, Piotr Kardas, „Domniemanie konstytucyjności a kompetencje sądów” *Palestra*, nr 5 (2016): 44-62.
- Haberko Joanna, „art. 954”, [w:] *Kodeks cywilny. Tom III. Komentarz. Art. 627-1088*, red. Maciej Gutowski. Warszawa: C.H. Beck, 2022. Legalis.

---

⁴⁸ Zob. Witold Borysiak, *Przyszłość testamentów szczególnych w prawie polskim na tle porównawczym* (Warszawa: Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, 2021), 61-74; idem, „Testamenty szczególne w formie ustnej w perspektywie porównawczej” *Prawo w Działaniu*, z. 27 (2016): 108-122.

- Kondek Jędrzej Maksymilian, *Wpływ sytuacji kryzysowych na stosunki cywilnoprawne*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2021.
- Księżak Paweł, *Prawo spadkowe*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2017.
- Kucia Bartosz, „Przesłanka »istnienia obawy rychłej śmierci spadkodawcy« – uwagi de lege lata i de lege ferenda” *Rejent*, nr 12 (2012): 87-110.
- Kucia Bartosz, „Testament elektroniczny – aktualne tendencje w wybranych systemach prawnych”, [w:] *Rozprawy z prawa prywatnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Wojciechowi Popiołkowi*, red. Monika Jagielska, Ewa Rott-Pietrzyk, Maciej Szpunar. Warszawa: Wolters Kluwer, 2017.
- Osajda Konrad, „art. 952”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. serii Konrad Osajda, red. tomu Witold Borysiak. Warszawa: C.H. Beck, 2022. Legalis.
- Osajda Konrad, „art. 954”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. serii Konrad Osajda, red. tomu Witold Borysiak. Warszawa: C.H. Beck, 2022. Legalis.
- Osajda Konrad, „Wpływ rozwoju techniki na uregulowanie formy testamentu. Rozważania ‘de lege ferenda’” *Rejent*, nr 5 (2010): 50-67.
- Piwowarski Andrzej, „Historyczne uregulowania dotyczące testamentów wojskowych przed wejściem w życie rozporządzenia Ministra Obrony Narodowej z dnia 30 stycznia 1965 r. w sprawie testamentów wojskowych” *Roczniki Nauk Prawnych*, nr 2 (2011): 149-160.
- Radzewicz Piotr, „Wzruszenie „domniemania konstytucyjności” aktu normatywnego przez Trybunał Konstytucyjnego” *Przegląd Sejmowy*, nr 5 (2008): 55-88.
- Rudnicki Jan, „Rola formy testamentu. Uwagi na tle porównawczym” *Forum Prawnicze*, nr 2 (2013): 35-44.
- Rudnicki Jan, „The Axiology of Military Wills” *European Journal of Comparative Law and Governance*, nr 2 (2015): 5-18.
- Rudnicki Jan, *Testament żołnierski i testamenty wojskowe w europejskiej tradycji prawnej*. Kraków: Wydawnictwo Od.Nowa, 2015.
- Rzewuski Maciej, „Testament sądowy – propozycja nowej formy rozrządzenia mortis causa” *Rejent*, nr 10 (2013): 120-124.
- Saffan Marek, „Prawo, wartości i demokracja” *Chrześcijaństwo-Swiat-Polityka*, nr 1 (2008): 5-23.
- Seredyński Filip, „art. 600”, [w:] *Obrona Ojczyzny. Komentarz*, red. Hubert Królikowski. 1113-1117. Warszawa: Wolters Kluwer, 2023.
- Skowrońska-Bocian Elżbieta, *Testament w prawie polskim*. Warszawa: Lexis Nexis, 2004.
- Świrgoń-Skok Renata, „Wpływ nowych technologii na zagadnienie form testamentu w polskim prawie spadkowym” *Zeszyty Prawnicze*, z. 1 (2019): 135-151.
- Till Ernest, *Prawo Prywatne Austriackie*, t. VI, *Wykład prawa spadkowego*. Lwów: Główny Skład w Księgarni H. Altenberga, 1904.

- Trzewik Jacek, „O formie testamentu na tle regulacji rozporządzenia eIDAS” *Państwo i Prawo*, nr 10 (2019): 76-90.
- Trzewik Jacek, „Z rozważań nad koncepcją konstytucyjnego prawa dziedziczenia”, [w:] *Państwo, konstytucja, prawo. Księga pamiątkowa poświęcona Sędziemu Trybunału Konstytucyjnego Profesorowi Henrykowi Ciochowi. Studia i Materiały Trybunału Konstytucyjnego*, t. LX (2018): 443-470.
- Turłukowski Jarosław, *Sporządzenie testamentu w praktyce*. Warszawa: Lexis Nexis, 2009. Lex.
- Wiącek Marcin, „art. 92”, [w:] *Konstytucja RP. Tom II. Komentarz do art. 87-243*, red. Marek Safjan, Leszek Bosek. Warszawa: C.H. Beck, 2016. Legalis.
- Wójcik Sylwester, „O niektórych uregulowaniach w prawie spadkowym. Uwagi de lege ferenda”, [w:] *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, red. Leszek Ogiełło, Wojciech Popiołek, Maciej Szpunar. Kraków: Zakamycze, 2005.
- Załużcki Mariusz, „art. 954”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Mariusz Załużcki. Warszawa: C.H. Beck, 2023. Legalis.
- Załużcki Mariusz, „Współczesne tendencje rozwoju dziedziczenia testamentowego – czyli nie tylko o potrzebie wprowadzenia wideotestamentu do nowego kodeksu cywilnego” *Roczniki Nauk Prawnych*, nr 2 (2012): 23-52.
- Załużcki Mariusz, *Videotestament. Prawo spadkowe wobec nowych technologii*. Warszawa: C.H. Beck, 2018.
- Zoll Fryderyk, *Prawo rodzinne i spadkowe*. Kraków: Towarzystwo Biblioteki Słuchaczy Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, 1931.

